

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Онiщенко М.Л.¹, канд. екон. наук, доцент СумДУ

Дутченко О.О.², канд. екон. наук, ст. викладач СумДУ

Шницглуз С.О., м. Суми

^{1,2} Сумський державний університет,

Вул. Римського-Корсакова, 2,

40007, Суми, Україна

Стаття присвячена актуальним питанням забезпечення економічної безпеки підприємства. Досліджено поняття економічної безпеки підприємства та її складові. Проаналізовано закордонний досвід забезпечення економічної безпеки підприємств. У статті класифіковано ризики та загрози економічній безпеці підприємств, а також визначено етапи формування системи управління фінансовими ризиками. Запропоновано необхідність комплексного підходу до забезпечення економічної безпеки як фактору ефективного функціонування підприємства.

***Ключові слова:** економічна безпека, підприємство, загрози, класифікація ризиків, управління фінансовими ризиками.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2019.1-5

ВСТУП

В сучасних умовах розвитку економіки, підприємства функціонують в складному бізнес-середовищі, яке можна охарактеризувати нестабільністю та постійною динамікою. Дана ситуація змушує керівництво підприємств постійно шукати шляхи до виживання, враховуючи чинники нестійкості економічного середовища. Ми вважаємо, що актуальність даної теми обумовлена тим, що ефективність діяльності підприємства в ринковій економіці залежить саме від стану економічної безпеки самого підприємства. При якісно організованій системі економічної безпеки, підприємство може протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам. Тому на сьогодні існує нагальна потреба у вивченні даної проблематики, що виникла з переходом України до ринкової економіки і є досить актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ.

Дослідженням різних аспектів економічної безпеки підприємств присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні науковці. Серед них: Ареф'єва О.В. [1], Барановський О.І. [2], Васильців Т. Г. [3], Геєць, В. М [4], Єрмошенко М. М. [5], Козаченко А.В [6] та ін. Проаналізувавши наукові дослідження, ми можемо сказати, що всі вітчизняні суб'єкти господарювання вимагають обґрунтованої та виваженої методики оцінки й ідентифікації загроз фінансовій безпеці підприємства. Це в свою чергу обумовлено високим рівнем конкуренції, необхідністю постійної адаптації організаційно-економічного механізму управління підприємством до сучасних умов господарювання та досить великою кількістю в Україні збиткових і збанкрутілих підприємств.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мета дослідження полягає у вивченні світового досвіду забезпечення економічної безпеки підприємств; формуванні системи управління фінансовими ризиками як вагової складової економічної безпеки підприємства; у застосуванні основних методів боротьби з ризиками у підприємницькій діяльності.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проаналізувавши наукові роботи з даного питання, ми виокремили найбільш комплексне і змістовне визначення поняття «економічна безпека підприємства».

Отже, економічна безпека підприємства (ЕБП) – це такий стан розвитку підприємства, який досягається завдяки ключовим бізнес-факторам (технології, професійні навички, організаційні здібності та ін.), які забезпечують конкурентоздатність та досягнення фінансових успіхів (підприємницьких можливостей) для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціально-економічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам [3].

Світовий досвід, свідчить про те, що для забезпечення економічної безпеки розвинуті держави, значну увагу приділяють саме теоретико-методологічним засадам розвитку підприємництва, формуванню сприятливого бізнес-середовища для ведення підприємницької діяльності. Саме дані фактори вважаються головними при забезпеченні ЕБП.

На нашу думку, при таких умовах (коли в країнах розробляються цільові стратегічні планові документи щодо зміцнення ЕБП) суб'єкти підприємницької діяльності знаходяться на належному рівні захищеності свого майна та інтересів від впливу чинників зовнішнього середовища. Тому ми вважаємо, що даний досвід є надзвичайно корисним задля забезпечення інтересів вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, так і для безпеки національної економіки цілому.

В економічно розвинених країнах за останні двадцять років було знято більшість адміністративно-законодавчих обмежень, створено сприятливі фінансово-економічні та податкові стимули розвитку підприємництва. Як результат даних дій, країни Західної Європи та Японія посідають провідні позиції за рівнем розвитку бізнесу та показниками ЕБП. Тобто можемо спостерігати, що дані країни є особливо інвестиційно привабливими.

Також можна зазначити коло основних завдань, які виконують органи державного управління:

1) створення спеціалізованих підрозділів щодо ведення політики у сфері ЕБП за галузево-територіальною ознакою (досвід США);

2) розробка документів стратегічного характеру та операційних заходів щодо зміцнення ЕБП (досвід Японії);

3) проведення систематичного моніторингу бізнес-ринків та розробка рекомендацій для підприємств щодо посилення конкурентних позицій національних підприємств, захисту їх бізнес інтересів (досвід США, Японії, Німеччини, Великобританії та Франції);

4) забезпечення та пошук джерел фінансування ризикового капіталу, в тому числі в інтересах інноваційної діяльності з метою підвищення технологічного рівня в довгостроковій перспективі (досвід країн ЄС);

5) здійснення роботи з планування життєвого циклу функціонування підприємств та надання консалтингових послуг у різних галузях та сферах економіки з питань забезпечення високої життєдіяльності підприємств відповідно до їх життєвих циклів, досягнення ключових факторів успіху та сприяння розвитку підприємництва у перспективних сферах діяльності (досвід Фінляндії);

6) підтримка новостворених підприємств, через створення фондів та механізмів фінансування на різних етапах їх розвитку (досвід практично всіх країн ЄС, Мексики) [7].

Отже, на основі викладених завдань можемо сказати, що в даних країнах задля забезпечення ЕБП використовуються різноманітні методи та інструменти, але головним є те, що це сприяє фінансовій ефективності, стійкості та незалежності підприємств. Також особливе значення в розвинених країнах відіграє саме страхова сфера. Адже вона виступає головним ризикознижучим чинником та бере участь у забезпеченні доступу підприємств до фінансових ресурсів та конкурентних позицій на зовнішніх ринках.

Таким чином, враховуючи міжнародний досвід, зробимо аналіз особливостей забезпечення ЕБП на макрорівні економічно розвинутих країн, і наведемо їх в таблиці 1 [7, 8].

Таким чином, підприємства в силу своїх власних національних, релігійних, культурних факторів, мають свої специфічні засоби досягнення ЕБП.

Таблиця 1 – Особливості забезпечення економічної безпеки підприємств у розвинених країнах

Країна	Окремі заходи з економічної безпеки підприємств
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – урядом створені спеціальні служби для контролю за ситуацією на економічно важливих об'єктах країни; – чинне законодавство щодо збереження та нерозголошення комерційної таємниці ставить в обов'язок кожної особи, якій вона стала відомою в силу її службового становища чи трудових відносин; – населення своїм громадянським обов'язком вважає поінформувати відповідні органи про правопорушення і отримують за це належну грошову винагороду.
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – об'єднання Торгово-промислової палати та асоціації корпоративних керівників у формуванні економічної безпеки бізнесу; – держава враховує інтереси бізнесу і намагається передбачити ймовірні відповідні заходи урядів-конкурентів і реакцію як своїх, так і закордонних ТНК, на ті чи інші кроки; – економічна розвідка заснована на ефективному розподілі ролей між великим числом організацій орієнтованих на експорт; – підтримка державними органами узгоджених дій між усіма суб'єктами ринку, що дозволяє зберігати високий рівень економічної безпеки.
США	<ul style="list-style-type: none"> – широкомасштабна система державної підтримки безпеки бізнесу; – за підтримки держави понад 500 корпорацій регулярно обмінюються інформацією з найбільш актуальних питань національної та економічної безпеки; – держава забезпечує захист секретної інформації на базі жорстких стандартів, вимог і процедур по захисту цінної науково-технічної, технологічної та комерційної інформації приватного сектора; – мікроекономічна розвідка ведеться державними службами в інтересах американських корпорацій і в їх боротьбі з іноземними конкурентами; – користуючись можливостями спецслужб, корпорації отримують високі конкурентні переваги

Отже, зарубіжний досвід свічить, що задля забезпечення надійного захисту вітчизняних підприємств необхідний комплексний та системний підходи до організації економічної безпеки на підприємстві. Система ЕБП – це структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та на формування унікальних здатностей протистояти їм в майбутньому.

Також доцільно виокремити основні завдання системи ЕБП:

- збір та обробка інформації щодо можливості виникнення загроз;
- оцінка та аналіз основних факторів (зовнішніх та внутрішніх), що обумовляють виникнення ризиків на підприємстві;
- прогнозування стану захищеності підприємства при уникненні ризиків;
- дослідження інтерфейсної складової економічної безпеки;
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів;
- забезпечення захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці;
- захист співробітників підприємства від насильницьких зазіхань;
- розробка та прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень;
- фізична й технічна охорона будинків, споруд, території й транспортних засобів;
- здійснення постійного моніторингу за ефективністю функціонування системи економічної безпеки, удосконалення її елементів [10].

Для кожного підприємства система економічної безпеки є абсолютно індивідуальною. Якість даної системи залежить від наявності в державі законодавчої

бази, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, що виділяє керівництво підприємства, а також від знань і практичного досвіду начальника системи економічної безпеки, що безпосередньо займається побудовою та підтримкою самої системи.

Система ЕБП повинна ґрунтуватися на таких принципах, як: законності; прав і свобод громадян; централізованого управління; компетентності; конфіденційності; комплексного використання сил і коштів; самостійності й відповідальності за забезпечення безпеки; застосування сучасної матеріально-технічної оснащеності; корпоративної етики; координації й взаємодії з органами влади й управління. Саме дані принципи характеризують якість і надійність системи економічної безпеки.

При активному розвитку підприємства, рівень ЕБП знаходиться в дуже вразливому стані, система значно розхитується та може потрапити або на найвищий рівень її забезпечення, або він значно знизиться. Таке потенційне зниження може бути викликано рейдерським захопленням підприємства, його поглинанням, перехопленням клієнтів конкурентами і т. д. Організаційні форми ЕБП визначаються складом апарату і технічним рівнем управління безпекою.

На дієвість економічної безпеки практично повністю впливає людський чинник. Адже при наявності на підприємстві професійно підготовленого керівника служби економічної безпеки, сучасних технічних засобів, менеджмент підприємства не отримає бажаних результатів доти, поки кожний співробітник не усвідомить важливість і необхідність застосування превентивних заходів економічної безпеки. При інтенсивному розвитку підприємство отримує більший прибуток, але разом з цим необхідно більше коштів виділяти саме на забезпечення належного рівня ЕБП.

Головні та функціональні цілі обумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів ЕБП. Таким чином наведемо структуру складових економічної безпеки з коротким описом їх змісту на рисунку 1.

Рисунок 1 – Перелік функціональних складових ЕБП [складено на основі 3, 9,10,11]

Отже, можемо сказати, що складові економічної безпеки є досить різноманітними. Це у свою чергу зумовлює різноманітність ризиків і загроз, тому моніторинг ризиків є необхідною передумовою нормального функціонування підприємств.

Загроза економічній безпеці підприємства, і як результат його депресивний розвиток порушує питання про створення системи моніторингу ЕБП. Можна виділити основні етапи моніторингу рівня економічної безпеки, такі як:

- виявлення допустимих меж відхилень у процесах функціонування та розвитку підприємства;
- визначення причин, джерел, прояву характеру, інтенсивності впливу факторів зовнішнього середовища на процеси функціонування та розвитку підприємства;
- прогнозування наслідків настання дії загрозливих факторів на процеси функціонування та розвитку підприємства;
- комплексне вивчення сформованої ситуації, щодо тенденцій її розвитку [8].

Здійснення моніторингу повинно ґрунтуватися на принципі безперервності спостереження за станом об'єкта моніторингу.

Розглянемо більш детально основні типи ризиків і загроз економічній безпеці підприємств. Таким чином, на сучасному етапі розвитку підприємств, при наявності конкуренції і виникненні непередбачуваних ситуацій, господарська, виробнича або комерційна діяльність неможлива без ризиків, що впливає на зміну рівня економічної безпеки. Представимо схему підприємницьких ризиків за природою їх виникнення (розподіливши їх на зовнішні і внутрішні з погляду підходу до управління ризиками).

Зовнішні ризики:

- інфляційні та дефляційні ризики;
- соціальні ризики;
- екологічні ризики;
- державні (політичні) ризики;
- валютні ризики;
- кредитні ризики;
- юридичні ризики.

Внутрішні ризики:

- управлінські ризики;
- фінансові ризики;
- технологічні ризики;
- інноваційні ризики.

На нашу думку, доцільно навести класифікацію ризиків і загроз функціонування підприємств. Основні класифікаційні ознаки:

1) за можливостями прогнозування:

- прогнозовані – що виникають при певних обставинах, виявлені на підставі минулого досвіду, узагальнені галузевою наукою та прикріплені в законах, стандартах, технічних умовах та інших нормативних документах;
- непередбачені – обставини непереборної сили, ноу-хау й відкриття та інші, неминучі по суті.

2) за джерелом походження:

- об'єктивні – виникають незалежно від участі та волі суб'єктів системи (стан ринкової кон'юнктури, конкурентний перерозподіл ринку і та ін.);
- суб'єктивні – навмисні або ненавмисні дії людей, державних органів влади; конкурентна боротьба, промислове шпигунство та інше, що впливає на бізнес середовища організації.

3) за ймовірністю настання:

- явні, очевидні – обумовлені ринковими бізнес-процесами;
- латентні – неявні, тимчасово приховані, що важко виявляються.

4) за способами здійснення:

- бенчмаркінг;
- злодійство;
- вербування, підкуп та шантаж персоналу;

- психологічний тиск на персонал;
 - технологічний доступ та інші.
- 5) за тривалістю дії:
- безпосередній – з повною ймовірністю здійснення;
 - близький (до 1 року) – прогнозована й планована;
 - далекий (понад 1 рік) – не передбачається поточним бюджетом [10].

Отже, існує досить велика кількість ризиків з якими стикаються підприємства. Тобто наявність такої складної класифікації фінансових ризиків економічній безпеці та існування щільних зв'язків між ними вимагають розробки і обґрунтування підходів до їх управління. На нашу думку система управління фінансовими ризиками повинна містити ряд ключових структурних елементів і здійснюватись поетапно (рис. 2).

Рисунок 2 – Етапи формування системи управління фінансовими ризиками [складено на основі 6, 8, 10, 11, 12]

Уникнути ризик під час здійснення суб'єктом господарювання своєї діяльності неможливо, але необхідно вміти керувати ним і намагатися запобігати негативним наслідкам. Отже, ми вважаємо за доцільне розглянути методи боротьби з ризиками. Дані методи представимо в таблиці 2 [12].

Таблиця 2 – Основні методи боротьби з ризиками

Назва методу	Характеристика
Метод ухилення від ризику	Ним користуються підприємці, які віддають перевагу діяти не ризикуючи. Суть даного методу полягає у виборі консервативної стратегії. Ухвалення рішення про вибір такої стратегії приймається, як правило, на етапі розробки проекту.
Метод компенсації ризику	Це попереджувачий метод. На відміну від попереднього він не припускає уникнення ризику, а має на увазі створення і активне використання різного інструментарію боротьби з ризиками та їх негативними наслідками. Це використання в діяльності підприємства системи прогнозування та стратегічного планування, проведення активного маркетингу, створення резервних фондів.
Метод диверсифікації ризику: – диверсифікація діяльності – диверсифікація ринку збуту – диверсифікація закупівель сировини і матеріалів	Даний метод передбачає розподіл ризиків за термінами, структурами, джерелами виникнення тощо. При фінансовому інвестуванні мова йде про диверсифікацію портфеля, коли інвестиційний капітал розподіляється між цінними паперами з різними ризиками, доходностями і кореляціями з метою мінімізації несистематичного ризику.
Метод страхування ризику	Даний метод на відміну від попередніх передбачає не використання інструментів управління ризиками, а відшкодування повного або часткового збитку внаслідок настання ризикової ситуації (страхового випадку).

Наведені методи можуть і повинні використовуватися комплексно. Досвід застосування управління ризиками, свідчить про те, що у багатьох випадках методи та форми управління ризиком застосовуються послідовно. На сьогодні найбільш поширеними способами передачі основних фінансових ризиків є строкові угоди: фінансові форварди, ф'ючерси, свопи та опціони. Їх поява обумовлена необхідністю ефективного управління фінансовими ризиками (процентний, кредитний, портфельний та ін.).

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізувавши світовий досвід розвинутих країн щодо забезпечення ЕБП, можемо сказати, що найбільш ефективними інструментами забезпечення економічної безпеки є удосконалення законодавчої бази, здійснення постійних заходів з профілактики впливу негативних факторів зовнішнього середовища організації, проведення політики ефективного використання персоналу, використання новітніх технологій за всіма напрямками економічної діяльності підприємства. На нашу думку, запропоновані заходи з економічної безпеки підприємств можуть використовуватися як модель для створення ефективної системи економічної безпеки в Україні, задля мінімізації ризиків і загроз функціонування підприємств з позиції економічної безпеки.

SUMMARY

The article is devoted to the actual issues of providing economic security of the enterprise. Investigated the concept of economic security of the enterprise and its components have been analyzed. The article analyzes the international experience of ensuring economic security of enterprises. Risks and threats to the economic security of enterprises are classified and the stages of forming a financial risk management system are defined. The necessity of an integrated approach to ensuring economic security as a factor in the effective functioning of the enterprise is suggested.

Keywords: economic security, enterprise, threats, classification of risks, financial risk management.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.А. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
2. Барановський О. Визначення показників економічної безпеки / О. Барановський // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – № 8. – С.14-16.
3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.
4. Геєць, В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, Т. С. Черняк; Н.-д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України. – Х. : ВД "ИНЖЭК", 2006. – 240 с.
5. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева ; Нац. академія управління. – К. : НАУ, 2010. – 232 с
6. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с
7. Марченко В.М. Світовий досвід забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства / В.М. Марченко, А.В. Бігун // Молодий вчений. – 2015. – № 1(16). – С. 18–21.
8. Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / Н. П. Сисоліна. – Кіровоград: КНТУ, 2014 – 226с.
9. Яремко І.І. Формалізація оцінки економічної безпеки соціально-економічних систем: концептуальні засади і підходи / І.І. Яремко // Національний університет "Львівська політехніка". – 2012. –С. 276-280.
10. Мельник О.О. Система загроз економічної безпеки / О.О. Мельник. – Режим доступу:http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/14038/1/vestnik_HPI_2011_25_Melnyk_Systema.pdf
11. Економічна безпека підприємства : початковий посібник / М. І. Небава, Ю. В. Міронова. – Вінниця : ВНТУ, 2017. –73 с. (с.18-28).
12. Основні типи ризиків та загроз економічної безпеки підприємств. – Режим доступу: https://stud.com.ua/21673/ekonomika/osnovni_tipi_rizikiv_zagroz_ekonomichnyi_bezpetsi_pidpriemstva